

17. Теоретичні аспекти підготовки майбутнього вчителя початкової школи: монографія / Гарачук Т. В., Грітченко Т. Я., Кравчук О. В., Лоюк О. В., Торчинська Т. А., Шевчук І. В., Шкурченко О. В.; за ред. О. А. Комар. Умань: ФОП Жовтий О. О., 2016. 457 с.

Рекомендовано до публікації д-р пед. наук Коваль Л. В.
Дата надходження рукопису 23.01.2018

Попова Ольга Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра педагогіки, Бердянський державний педагогічний університет, вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ, Україна, 71100
E-mail: poi2009bam@ukr.net

Лесик Анжеліка Сергіївна, кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра педагогіки, Бердянський державний педагогічний університет, вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ, Україна, 71100
E-mail: as_lesyk@ukr.net

УДК 378:373.31.13:372.851

DOI: 10.15587/2519-4984.2018.124456

ОБҐРУНТУВАННЯ ЗМІСТУ Й СТРУКТУРИ ДЕОНТОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МЕНЕДЖЕРА ОСВІТИ

© Л. В. Задорожна-Княжницька

У статті обґрунтовано сутність та структуру деонтологічної компетентності менеджера освіти. Здійснено аналіз понять «компетентність», «професійна компетентність менеджера освіти», обґрунтованого вітчизняними й зарубіжними науковцями. Дано визначення деонтологічної компетентності як комплексної суб'єктивної характеристики, що визначає деонтологічну готовність менеджера освіти до управлінської діяльності, здатність до належної професійної поведінки. Розкрито структуру деонтологічної компетентності у складі мотиваційно-ціннісного, когнітивного, технологічного компонентів
Ключові слова: деонтологія, менеджер освіти, деонтологічна компетентність, деонтологічна готовність, компоненти деонтологічної компетентності

1. Вступ

Підвищення ролі освіти у ситуації суспільно-економічних та соціально-культурних викликів, що стоять сьогодні перед Україною, обумовлює вдосконалення процесів управління цією галуззю, посилення професійної відповідальності керівника закладу освіти за власну діяльність та діяльність закладу в цілому. Зазначене актуалізує необхідність вирішення проблеми деонтологічної підготовки менеджерів освіти. Однак, як засвідчує аналіз сучасної практики їх професійної підготовки на другому (магістерському) рівні вищої освіти, навчальний процес, як правило, зорієнтований на фахову підготовку і не спрямований на формування деонтологічних орієнтирів магістрів управління освітою. Відтак виникла суттєва суперечність між суспільною потребою підвищення ефективності управлінської діяльності, вимог до професійної поведінки менеджерів освіти у мінливих умовах функціонування освітнього закладу як відкритої соціальної системи та наявним рівнем їх деонтологічної готовності до професійної управлінської діяльності.

Необхідність вирішення зазначеної суперечності актуалізує розробку проблеми деонтологічної підготовки менеджерів освіти, яку слід досліджувати з позиції реалізації компетентнісного підходу, що відображає інтегральний прояв професіоналізму, який конкретизується у певній системі знань, умінь, готовності до професійної діяльності. Він розглядається як один з інструментів удосконалення освіти,

обумовлений запитами суспільства і дозволяє виділити мета-рівень професійної компетентності – деонтологічну компетентність менеджера освіти.

2. Аналіз поняття «деонтологічна компетентність» у вітчизняних та зарубіжних наукових джерелах

Сучасними науковцями поняття «компетентність» аналізується з різних позицій. Її визначають як рівень професійних знань, умінь та навичок, що використовуються фахівцем, базовий компонент поняття «педагогічна культура», здатність конструктивно діяти, вміння актуалізувати накопичені знання в процесі реалізації професійних функцій, досвід та теоретико-прикладну підготовленість до використання знань.

Професійна компетентність розглядається через рівень професійної освіти, досвід та індивідуальні здібності людини, її мотивоване прагнення до безперервної самоосвіти та самовдосконалення, творче та відповідальне ставлення до справи [1]. Вона пов'язана з розв'язанням широкого кола соціальних, культурологічних, психологічних, фізіологічних та інших проблем. Зміст професійної компетентності педагога розкривається як сукупність теоретичних знань, практичних умінь, досвіду, особистісних якостей учителя, діалектичний перебіг яких забезпечує ефективність та результативність педагогічної дії [2].

Сутність професійної компетентності розкривається через здатність людини відповідати вимогам

високого рівня складності, включає й поведінковий аспект через систему її вчинків [3]. Вона має інтегративну природу, джерелом компетентності є різні сфери культури (духовної, громадянської, соціальної, педагогічної, управлінської, правової, етичної, екологічної та ін.), і вона вимагає значного інтелектуального розвитку, включає аналітичні, комунікативні, прогностичні та інші розумові процеси [4].

Одночасно професійна компетентність розглядається як абсолютна можливість виконати конкретну роботу відповідно до встановлених стандартів [5]. Отже, вона містить у собі поєднання умінь, навичок, знань і здібностей (науково-філософських, суспільно-політичних, психолого-педагогічних, предметних та соціально-функціональних), відповідних особистісних якостей, необхідних для успішного виконання конкретних ролей, що пов'язані з управлінською діяльністю та завданнями [6, 7]. Тому компетентність слід розглядати як єдність психологічної, теоретичної та практичної готовності до професійної діяльності відповідно до конкретних вимог і завдань [8].

У контексті управлінської діяльності керівника закладу освіти його професійна компетентність виступає філософсько-світоглядним, психолого-педагогічним і організаційно-технологічним потенціалом. Цей потенціал визначається спрямованістю діяльності на об'єкт управління з урахуванням його специфіки і характеру розвитку в соціально-освітньому середовищі. Вважається, що управлінська компетентність сучасного керівника виявляється не лише в тому, щоб чітко виконувати традиційні управлінські функції, а й у тому, щоб забезпечувати розвиток педагогічної системи своєї школи [9].

Таким чином, зміст і сутність поняття «професійна компетентність» характеризується значним спектром тлумачень. Науковці виділяють такі підходи до визначення цього поняття: когнітивний, функціональний; особистісно-діяльнісний [10]. До зазначеного переліку слід додати ще один підхід – полікомпонентний, що розглядає професійну компетентність як комплекс часткових компетентностей: управлінської, економічної, наукової, педагогічної, правової [11].

Отже, поняття «професійна компетентність» є складним та багатоаспектним, однак його аналіз уможливорює формулювання об'єктивних висновків у вирішенні проблеми обґрунтування сутності деонтологічної компетентності менеджера освіти, яке залишається недослідженим сучасними науковцями.

3. Мета та задачі дослідження

Мета дослідження полягає у визначенні сутності й компонентів деонтологічної компетентності менеджера освіти.

Для досягнення мети були поставлені наступні задачі:

– здійснити категоріально-дефінітивний аналіз поняття «деонтологічна компетентність» у межах наукових розвідок, присвячених проблемам формування деонтологічної готовності фахівців різних галузей, зокрема педагогів, лікарів, юристів, військово-

службовців та формулювання висновків щодо сутності деонтологічної компетентності менеджера освіти;
– на основі здійсненого аналізу обґрунтувати структуру деонтологічної компетентності менеджера освіти.

4. Визначенні сутності й компонентів деонтологічної компетентності менеджера освіти

Такою самою розбіжністю тлумачень характеризується поняття «деонтологічна компетентність». Науковці, які досліджують проблеми фахової підготовки корекційних педагогів, розглядають її як конкретні вміння та навички, необхідні фахівцю для здійснення корекційно-розвивальної та виховної роботи з дітьми із порушеннями психофізичного розвитку [12]. У сучасній науковій думці існує визначення деонтологічної компетентності як властивості особистості фахівця, що дає йому змогу продуктивно взаємодіяти із внутрішнім (фаховим) та зовнішнім (соціальним) середовищем завдяки наявності деонтологічних знань, умінь, навичок, професійно важливих деонтологічних якостей, спрямованих на успішну особистісно-фахову діяльність. Деонтологічна компетентність характеризується наявністю у фахівця системи знань, які відображають змістову сутність інтелектуальних, світоглядних та моральних цінностей; спроможністю прогнозувати й конструювати процес професійної діяльності з урахуванням її специфіки та в площині взаємодії з колегами, й відображається в змісті норм професійної етики, моральних імперативах і професійно-моральних ідеалах і цінностях професійної діяльності [13].

Деонтологічну компетентність розглядається як складова професійної компетентності, яка є інтегрованим особистісним утворенням, котре складається з досвіду, теоретичних знань, практичних умінь, особистісних якостей, що забезпечує ефективність виконання педагогічної діяльності [14]. Вона є загальною здатністю, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, набутих завдяки навчанню. Вона й сама має інтегрований характер, поєднуючи певний комплекс знань, умінь, навичок і поглядів, які формуються у майбутніх фахівців під час засвоєння ними всього змісту професійної освіти, виступає показником і одночасно результатом професійно-особистісної готовності фахівця до роботи, слугує регулятором його дій, забезпечує свідомий вибір стилю поведінки згідно зі встановленими професійними нормами й вимогами [15].

Враховуючи різноманітність аспектів, у межах яких науковцями визначається сутність поняття «компетентність», слід спиратися на офіційне її визначення, затверджене наріжними для розвитку вищої освіти в Україні державними й міжнародними документами [16, 17]. Їх дефініції узагальнено у Національному освітньому глосарії, де компетентність (competence, competency) обґрунтовано, як динамічну комбінацію знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, що визначає здатність особи успішно здійснювати про-

фесійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти. Компетентності лежать в основі кваліфікації випускника [18]. Саме таке визначення найбільш повно відображає деонтологічний аспект професійної готовності менеджера освіти.

Таким чином, деонтологічна компетентність менеджера освіти є комплексною суб'єктивною характеристикою, що визначає його деонтологічну готовність до управлінської діяльності, здатність до належної професійної поведінки та прийняття ефективних рішень у деонтологічно детермінованих ситуаціях управлінської взаємодії. Тобто вона є динамічною комбінацією деонтологічних знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, деонтологічних цінностей, яка визначає здатність особи здійснювати належну професійну поведінку й виконувати професійний обов'язок.

Ключовим питанням сутності та змісту деонтологічної компетентності є обґрунтування її структури. З метою виявлення загальних тенденцій змістової наповненості структурних компонентів професійної компетентності нами проаналізовано актуальні дослідження вітчизняних науковців, у яких висвітлюється проблема професійної компетентності керівника закладу освіти, що є найбільш наближеною до проблемного поля деонтологічної компетентності менеджера освіти.

Як показав аналіз актуальних наукових джерел, у яких розглядаються проблеми деонтологічної підготовки фахівців з вищою освітою, єдиних підходів до визначення структурних компонентів деонтологічної компетентності в сучасній психолого-педагогічній літературі не існує. Зазначене засвідчує зміст **табл. 1**, де представлено структурні компоненти професійної компетентності керівника навчального закладу.

Таблиця 1

Структурні компоненти професійної компетентності керівника закладу освіти

Автор	Структурні компоненти компетентності
Професійна компетентність керівника школи	
В. Є. Берега	Мотиваційний, когнітивний, поведінковий, ціннісно-смысловий, емоційно-регуляційний.
І. В. Гришина	Мотиваційний, когнітивний, операційний, особистісний, рефлексивний.
В. К. Мельник	Особистісні якості, педагогічна підготовка, спеціальна підготовка, педагогічна культура, організаційна культура.
О. В. Сорока	Методологічний, нормативний, змістовий, управлінський, педагогічний, психологічний, соціально-правовий, фінансово-економічний.
Професійна компетентність керівного складу вищих закладів освіти	
В. В. Зелюк	Базовий компонент (загальнокультурний, громадянський, інформаційно-комунікативний, соціально-психологічний), функціонально-посадовий компонент (адміністративно-управлінський, нормативно-правовий, дослідницький, підприємницький, презентаційний).
В. А. Кривоносова	Управлінський, економічний, науковий, педагогічний, правовий.
М. С. Головань	Когнітивний, діяльнісний, ціннісно-рефлексивний, емоційно-вольовий.
Г. А. Чередніченко, Н. Т. Тверезовська	Мотиваційний, когнітивний, рефлексивний

Як видно з табл. 1, незважаючи на існування різноманітності підходів до обґрунтування структури професійної компетентності, існує й певна єдність у її розумінні: структура професійної компетентності корелює з розвитком особистості фахівця й досягненням такого рівня підготовки, що надає йому можливість здійснювати професійну діяльність продуктивно; має значну компонентну насиченість, включаючи мотиваційно-ціннісний, гностичний, технологічний (процесуальний, операційний), комунікативний компоненти. Зазначені компоненти базуються на комплексі професійних функцій, які виконує педагог.

Деонтологічна компетентність у змісті професійної компетентності керівника закладу освіти в якості її компоненту науковцями не виділяється. Проте, деонтологічна складова професійної компетентності чітко окреслюються в межах когнітивного, поведінкового, ціннісно-смыслового та ціннісно-рефлексивного, емоційно-регуляційного та емоційно-вольового, нормативного, управлінського, соціально-

правового, діяльнісного та інших компонентів, що дозволяє зробити висновок щодо її універсального (мета-рівневого) значення, яке виявляється в наступних положеннях:

– деонтологічна складова професійної компетентності керівника навчального закладу виступає в якості умови ефективної управлінської діяльності;

– вона базується на морально-етичних установках управління навчальним закладом, орієнтирах соціально-професійного середовища, а тому вона є наскрізною для кожного компоненту професійної компетентності;

– деонтологічна складова реалізується через інтегративну єдність ціннісних орієнтацій, знань, умінь, особистісного ставлення до управлінської діяльності, пов'язана з особистісним сенсом для керівника закладу освіти системи знань та вмінь, з його суб'єктивним досвідом;

– деонтологічна складова професійної компетентності керівника навчального закладу відображає здатності, пов'язані з професійними цінно-

стями й сенсами, а тому формування й розвиток деонтологічно значущих якостей є одночасно умовою й результатом формування деонтологічної компетентності.

Зазначені положення обумовлюють структурування деонтологічної компетентності як єдності мотиваційно-ціннісного, когнітивного, емоційно-вольового

(особистісного, рефлексивного) компонентів, що підтверджується висновками вітчизняних та зарубіжних науковців. Аналіз їх досліджень з проблем управлінської компетентності показав, що в обґрунтуванні компонентів деонтологічної компетентності наявна певна єдність поглядів з незначними розбіжностями у формулюванні назви деяких складових, що проілюстровано в табл. 2.

Таблиця 2

Компоненти деонтологічної компетентності

Науковець	Компоненти деонтологічної компетентності
В. Ю. Артемов	Мотиваційний, креативний, когнітивний, рефлексивний.
М. П. Васильєва	Мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний, емоційно-вольовий.
Г. М. Кертаєва	Мотиваційний, емоційно-вольовий, змістово-операційний.
О. В. Коробова	Особистісний, професійний, рефлексивний.
Г. П. Полякова	Когнітивний, технологічний, аксіологічний.
І. П. Слюсарєва	Мотиваційно-особистісний, креативно-смысловий, когнітивно-деонтологічний, рефлексивний.
І. А. Філатова	Професійний (когнітивний), особистісний (мотиваційний та рефлексивний).
Л. Л. Хоружа	Змістовий (когнітивний), особистісний, операційно-процесуальний.

Виходячи з результатів узагальнення змісту складових деонтологічної компетентності, обґрунтованих зазначеними вище науковцями, вважаємо доцільним виокремити такі її компоненти:

– мотиваційно-ціннісний, що свідчить про наявність професійної спрямованості на здійснення нормативної поведінки, стійку позитивну мотивацію керівника як носія професійно-моральних цінностей, усвідомлення значущості питань управлінської деонтології у власній професійній діяльності, сформованість деонтологічно значущих якостей (здатність до впливу на інших, моральність, громадянська позиція, критичність мислення тощо), наявність адекватної самооцінки, самоактуалізація, сформованість досвіду емоційно-ціннісних відносин, особистісних ставлень і орієнтацій;

– когнітивно-деонтологічний, змістом якого є система деонтологічних знань, рівень засвоєння яких є достатнім для здійснення нормативної поведінки (знання сутності управлінської деонтології, її категоріального апарату, принципів, специфіки формування норм управлінської поведінки, нормативно-правових та інших документів деонтологічного характеру, що регламентують поведінку менеджера освіти, особливості його поведінки в різних ситуаціях управлінської взаємодії тощо);

– технологічний компонент вміщує систему прийомів, умінь та навичок, рівень сформованості та якість яких є достатніми для забезпечення належної управлінської поведінки.

5. Результати дослідження та їх обговорення

Здійснений нами аналіз поняття «деонтологічна компетентність менеджера освіти» дозволяє констатувати, що його сутність є багатоаспектною. Вона містить у собі спрямованість діяльності фахівця на об'єкт управління з урахуванням його деонтологічної специфіки, відображає готовність та здатність до ефективного управління засобами використання деонтологічно виправданих дій на основі деонтологіч-

них знань, стійкої мотивації та особистісних якостей необхідних для успішного управління, містить у собі систему знань (законодавчо-нормативних, загальноуправлінських, деонтологічних) і умінь, необхідних керівникові, готовність до вирішення управлінських завдань у деонтологічно детермінованих ситуаціях управлінської взаємодії. Вона являє собою інтегральну характеристику менеджера освіти, що визначається вимогами до нього, обсягом його управлінських функцій, умовами управлінської діяльності, уявленнями про її ефективність.

Деонтологічна компетентність менеджера освіти забезпечується сформованістю сукупності компонентів (мотиваційно-ціннісного, когнітивно-деонтологічного й технологічного) та відповідних їх показників, що у сукупності відображає готовність магістрів до професійної управлінської діяльності.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці моделі деонтологічної підготовки менеджерів освіти в університетах та критеріїв і показників її ефективності.

6. Висновки і перспективи подальших досліджень

1. У дослідженні на основі здійсненого аналізу сутності, змісту, структури й характерних ознак поняття «деонтологічна компетентність» зроблено наступні висновки: деонтологічна компетентність є складовою професійної компетентності менеджера освіти, динамічним інтегрованим системним утворенням, що має прояв в управлінській діяльності. Вона розглядається як інтегральна характеристика, що відображає державні вимоги до нього, обсяг його управлінських функцій, умови управлінської діяльності, уявлення про ефективність цієї діяльності. Деонтологічна компетентність розглядається в дослідженні як характеристика результату деонтологічної підготовки менеджерів освіти в університетах й відображає готовність і здатність проду-

кувати належну (деонтологічно виправдану) професійну поведінку на основі використання деонтологічних знань, умінь і навичок, а також мотивації та деонтологічних цінностей.

2. Структура управлінської компетентності є полікомпонентною й містить у собі мотиваційно-ціннісний, когнітивно-деонтологічний та технологічний компоненти.

Література

1. Васильченко Л. В. Управлінська культура і компетентність керівника. Харків: Основа, 2007. 176 с.
2. Хоружа Л. Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика: моногр. К.: Ін-т педагогіки АПН України, 2003. 319 с.
3. Калініна Л. М. Теоретико-прикладні аспекти формування інформаційної культури керівника загальноосвітнього навчального закладу: моногр. Київ: Пед. думка, 2012. 160 с.
4. Лозова В. І. Формування педагогічної компетентності викладачів вищих закладів освіти // Педагогічна підготовка вищих навчальних закладів: матеріали міжвуз. наук.-прак. конф. Харків: ОВС, 2002. 164 с.
5. Салиман Г. Развитие управленческой компетентности. Кн. 4: учеб. пос. Жуковский: МИМ ЛИНК, 1998. 54 с.
6. Луначек В. Е. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки керівних кадрів в умовах магістратури до управління якістю освіти: дис. ... д-ра пед. наук / ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2012. 400 с.
7. Освітній менеджмент: навч. пос. / за ред. Л. Даниленко, Л. Карамушки. Київ: Шкі. світ, 2003. 400 с.
8. Сорочан Т. М. Підготовка керівників шкіл до управлінської діяльності: теорія та практика: моногр. Луганськ: Знання, 2005. 384 с.
9. Сорочан Т. М. Розвиток професіоналізму управлінської діяльності керівників загальноосвітніх навчальних закладів у системі післядипломної педагогічної освіти: автореф. дис. ... д-ра пед. наук / Луган. нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2005. 43 с.
10. Драч І. І. Основні підходи до визначення професійної компетентності педагога. URL: http://lib.iitta.gov.ua/6879/1/Стаття_7_1_Драч.pdf
11. Кривоносова В. А. Професійна (управлінська) компетентність керівника вищого навчального закладу як складова якісного управління вищим навчальним закладом. URL: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN15/11kvavnz.pdf>
12. Берегова М. І. Теоретичні основи деонтологічної підготовки корекційних педагогів // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Сер.: Педагогічні науки. 2015. № 3 (50). С. 24–28.
13. Артемов В. Ю. Теоретичні та методичні основи формування деонтологічної компетентності фахівців із організації захисту інформації з обмеженим доступом: дис. ... д-ра пед. наук / НАПН України, Ін-т вищ. освіти. Київ, 2015. 489 с.
14. Васильєва М. П. Теоретичні основи деонтологічної підготовки педагога: дис. ... д-ра пед. наук / Харків. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2004. 430 с.
15. Голік О. В. Формування у майбутніх лікарів предметних компетентностей з медичної деонтології засобами кооперативного навчання: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Нац. мед. ун-т ім. О. О. Богомольця. Київ, 2015. 20 с.
16. Національна рамка кваліфікацій: додаток Постанови Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1341. URL: <http://www.mim.hneu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/HPK.pdf>
17. Tuning Educational Structures in Europe // EC: Educational and Culture. Socrates-Tempus. 2006. URL: http://www.eua.be/eua/en/projects_ects.jsp
18. Національний освітній глосарій: вища освіта / за ред. В. Г. Кременя. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Видав. дім «Плеяди», 2014. 100 с.

*Рекомендовано до публікації д-р пед. наук, професор Соколова І. В.
Дата надходження рукопису 18.01.2018*

Задорожна-Княгиницька Леніна Вікторівна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри, Кафедра педагогіки та освіти, Маріупольський державний університет, пр. Будівельників, 129а, м. Маріуполь, Україна, 87500
E-mail: zador_knyag@i.ua